

Faragó József. Kísérlet egy erdélyi folklórkutató életpályájának
megrajzolására

Jelige: Faragó József

Tartalom

Bevezetés.....	3
Családi háttér.....	4
A néprajzi érdeklődés és tanulmányok.....	6
Folklorisztikai munkásság.....	8
Gondolkodása a folklórról.....	10
Az ideológia és a folklorista.....	14
Kapcsolat a kortársakkal	23
Utólagos értékelés	29
Összegzés	30
Bibliográfia.....	32

Bevezetés

Faragó József alakja a magyar folklorisztika tudománytörténetében egyáltalán nem tölt be egyértelmű pozíciót. A tudományos munkásság mögött meghúzódó konfliktusok noha léteznek, mégsem ezek a hangsúlyosak a tudományos pályafutásának értékelésekor, valószínűleg nagyon helyesen.

Érdekes kérdés, hogy egy ilyen életmű mint az övé, miért nem vált ki nagyobb visszhangot az utókorból. Születésének kilencvenedik évfordulóján (2012-ben) sem szervezett senki szakmai konferenciát vagy emlékülést. A jelenlegi tendenciák folytatásával minden bizonnyal Faragó József is a kutatók azon csoportjába fog tartozni (vagy már tartozik is), akikre csak kötelező hivatkozni egy-egy tanulmányban. A dolgozatban nem a figyelmen kívül hagyás jogossága vagy jogtalansága, vagy magának a folyamatnak a bemutatása a fő célom. Számos kisebb közlemény jelent már meg róla, főleg különböző díjak odaítélésekor, ezek azonban többnyire nem ölelik fel teljes életművet, műfajukból vagy tapintatosságukból kifolyólag csonkák. A dolgozatban az egyik fő törekvésem, hogy a rendelkezésre álló publikációkból egy jeles folklorista életművébe beemeljem azt a részt, amelyet, eddig ilyen-olyan okokból kihagytak azok, akik Faragó Józseffel foglalkoztak.

Alapvető célja a dolgozatnak, hogy Faragó József életművét komplex egészként próbálja meg értelmezni, nem hallgatva el még a politikai hangsúlyokat sem. Legfontosabb feladatként azt tűztem ki, hogy ha nem is minden részletében, de legalább nagy vonalakban átláthatóvá tegyem az életmű legtöbb szegmensét. További terveim között pedig szerepel a szakmai kapcsolatok primer források alapján történő feltárása, valamint Faragó József életpályájának kortárs életpályákkal való összevetése.

A dolgozat főszövege három nagy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben röviden áttekintem a Faragó József családi háttéréről elérhető információkat, ezzel igyekszem egy háttérrel felvázolni a további adatokhoz. A második fejezet Faragó tanulmányait és egyetemi éveit tekinti át, hasonló céllal mint az előbb említett fejezet esetében. A harmadik fejezet a Folklorisztikai munkásság címet viseli és négy alfejezetre tagolódik. Már csak terjedelméből adódóan is a legmérvadóbb része a dolgozatnak, reményeim szerint a tartalom ezt az érzetet tovább erősíti. Ebben a fejezetben miután a folklórról alkotott alapvető gondolatait és nézeteit áttekintettem, külön kitérek a politikai ideológia és Faragó József viszonyára, amit eddig a kutatók a jótékony feledés homályába száműztek. Úgy gondolom, hogy egy tudománynak folyamatosan reflektálni kell képviselőire, minél messzebből és minél objektívebben

rátékinteni az életműveikre. Az egyes képviselők pályáit folyamatosan újra kell értelmezni, szubjektív vélemény nélkül, hiszen csak így lehetséges, hogy a tudománytörténetet is tisztán átláthassuk. Tisztában kell lennünk vele, hogy a tudomány képviselői is emberek, emberi kapcsolatokkal, emberi hibákkal, és véleményem szerint egy jövőbeni objektív képhez fel kell tárnunk azokat a személyes okokat, konfliktusokat és kapcsolatokat, melyek a néprajz vagy a folklorisztika haladási irányát befolyásolják. Ez a gondolat indokolja a harmadik fejezet másik két alfejezetének meglétét, az egyik ugyanis Faragó József és a kortársak, pályatársak kapcsolatáról szól, a másik pedig a recepciótörténetről, munkásságának utólagos értékeléséről.

A dolgozatban nem szándékozok senkit személyében megsérteni, cselekedeteit megítélni, minden esetben igyekszem az objektivitásra törekedni és egy-egy kijelentést, szituációt minél több szemszögből megvizsgálni.

Családi háttér

Faragó József 1922. február 2-án született Brassóban. Családi háttere körül máig két elmélet kering. Az egyik elmélet szerint szász családból származott apai ágon, míg a valószínűbb elmélet ugyanezen ág olasz származásáról szól. A család szász származtatását a hatvanadik születésnapra írt köszöntő szerint annak köszönhetjük, hogy az eredeti Fábricz névnek németes hangzása van.¹ A német származtatás elterjedtségét bizonyítja, hogy Kiss Jenő, aki Faragó József munkatársa volt számos folklór gyűjtemény fordításánál, és akivel együtt szöktek meg a munkatáborba hurcoltatás elől, szintén szászként emlegeti a családot.² Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a család valójában olasz származású volt, és a folklorista dédnagyapja döntött úgy, hogy Erdélybe költözik. Az ő fia már állítólag nem beszélt az olaszt, azonban a család származását az ismerősi kör számon tartotta. Faragó Józsefet az iskolában, tisztában léve őseivel, „Csio”-nak becézték, ugyanis a Fábricz nevet a Fabrizio olasz férfinévből származónak vélték.³ A Faragó nevet végül 1946-ban vette fel hivatalosan,⁴ ám már előtte is Faragó néven publikált. Állítólag a szintén felmerülő Fabricius nevet azért vetette el, mert németes hangzású volt,⁵ ami a második világháború testközelsége

¹ N.N. 1982. 12.

² KISS 1992.

³ N.N. 1982. 11.

⁴ N.N. 2005. 64.

⁵ N.N. 1982. 12.

miatt sem lehetett túlságosan vonzó lehetőség a számára. Felvetődik a kérdés, hogy egyrészt melyik történet igaz, másrészt ki és miért kezdte el a másik eshetőséget terjeszteni?

Faragó József apja Udvarhelyszékről származó kisiparos szabómester, anyja bihari származású könyvkötő volt.⁶ Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy polgári családból származott, ami abból is látszik, hogy szülei mindent megtettek, hogy tanulhasson a fiuk. Faragó József a Római Katolikus Főgimnáziumban tanult 1940-ig, ami – ahogy Albert Ernő is rámutat⁷ – utalhat arra, hogy a család katolikus volt. Amikor a határmódosítások miatt Brassóból nem mehetett volna egyetemre apjával együtt Felsőrákosra költözött, és Sepsiszentgyörgyön a Mikó Kollégium diákja lett. Apja munkakeresés közben annyira meghűlt, hogy betegségébe belehalt, halálhíréről fiát a kollégium igazgatója, Demeter János értesítette.⁸ Szüleitől a Sepsiszentgyörgyi tanulmányai kezdetén szakadt el hosszú időre, anyját a határ miatt nem érhetette el, apja pedig nélküle lett eltemetve (sírját, saját bevallása szerint, sosem találta meg).⁹ Bámulatra méltó az a hozzáállás, mely Faragó elkötelezettségét mutatja a magyar nyelvű tanulmányok mellett. Érdeemes lenne utánajárni, hogy mennyire volt egyedi ez a kitartás, valószínűnek tartom azonban, hogy nem ők voltak az egyetlenek, akik a munkakeresés és a határváltozásokból adódó iskolai változások miatt költözni kényszerültek.

Még a költözés előtti nyáron, 1940-ben jutott el Uzonra, ahol Heszke Béla ajánlásával korrepetálja a Temesváry-család fiát (Temesváry Jánost) a román felvételihez. A szomszédjukkal, Tutsek Jánossal gyűjti például a későbbi doktori disszertációjának betlehemes anyagát.¹⁰ Már 1941-től, rögtön az egyetemre való beiratkozás után publikál folklorisztikai témákban.¹¹

1945-ben Faragót sok másik fiatallal együtt hurcolták el munkatáborba. Az elhurcoltak között volt Kiss Jenő is, aki akkoriban már ismert költőként dolgozott. Foksányból szöktek meg egy másik sorstársukkal együtt, a szökés történetét Kiss Jenő *Ithaka messze van* című könyvében írta meg.¹²

További részeit nem ebben a fejezetben taglalom Faragó József életpályájának, ugyanis egyetemi tanulmányai befejezésétől kezdve, azaz 1945-től már folyamatosan szakmai

⁶ N.N. 1982. 11.

⁷ ALBERT 2013.

⁸ FARAGÓ 2003. 76.

⁹ FARAGÓ 2003. 76.

¹⁰ FARAGÓ 2003. 75-76.

¹¹ BORBÉLY – POZSONY 1998.

¹² KISS 1992. ebből a kötetből néhány Faragóval kapcsolatos részlet 162. 172. 178. 201. 202.

tevékenységet végez. A további fejezetekben bőven lesz szó az életpálya további alakulásáról is.

A néprajzi érdeklődés és tanulmányok

Albert Ernő részletesen áttekintette tanulmányában Faragó József fiatalkori éveit,¹³ így ebben a fejezetben elég lesz csupán röviden felrajzolni a folklorista korai működését.

Faragó József néprajzi érdeklődése valószínűleg több ágról fakadt. Kisgyermekként neki és az öccsének édesanyjuk Kriza János Vadrózsákjából olvasott fel. A fiú még tanulmányai kezdetén, román órán találkozott újra a balladákkal, amikor a tanár Manole mester balladájáról tanított nekik, ő pedig meglepődött, hogy mennyire hasonlít az, az általa ismert Kriza-balladák valamelyikéhez.¹⁴ Valószínűleg ez lehetett az egyik oka, hogy az fő kutatási területeinek egyike a román-magyar balladapárhuzamok lettek. A másik motivációs irány, amit ő maga is megjelöl egy interjúban, az olasz származásából fakad. A születésnapjára írt köszöntőben ugyanis azt mondja, hogy emiatt alakult ki benne az összehasonlító módszer iránti érdeklődés.¹⁵ Érdekes módon az olasz vonal soha nem jelenik meg tanulmányaiban és esszéiben. Éppen ezért, azt hiszem, a komparatív jellegű folklorisztika művelése sokkal inkább volt az egyetemi tanárainak hatása, az olasz származás maximum kis mértékben járult hozzá az ilyen irányú érdeklődéséhez.

Minden bizonnyal már egészen fiatalon kapcsolatban állt valamiféleképpen a néprajzzal, ugyanis Sepsiszentgyörgyre kerülésekor, 1940-ben a Sepsiszentgyörgyi Múzeum számára gyűjtött Háromszéken tárgyakat.¹⁶ Állítólag már korán, ezekben az években kezdett el levelezni Ortutay Gyulával, aki felajánlotta neki, hogy anyagát az Új Magyar Népköltési Gyűjteményben kiadja, azonban ez az ígéret a háború miatt nem valósult meg.¹⁷ Pontosan nem ismert, hogy milyen folklorisztikai anyagot gyűjtött az 1940-es évek elején Háromszéken, de Konsza Samu 1957-es *Háromszéki magyar népköltészet* című kötetébe emelt be állítólag ebből az időszakból származó Faragó-gyűjtéseket.¹⁸ 1941-től 1945-ig járt a Ferenc József Tudományegyetemre Kolozsváron. Faragó szerencsésnek érezte magát, hogy pont, amikor ő készült egyetemre akkor alakult a néprajzi tanszék, így lehetősége volt néprajzot tanulni. Saját bevallása szerint ha nem így alakul, akkor valószínűleg a magyar

¹³ ALBERT 2013.

¹⁴ FARAGÓ 1990. 108.

¹⁵ N.N. 1982. 18.

¹⁶ N.N. 1982. 17.

¹⁷ N.N. 1982. 17.

¹⁸ FARAGÓ 2003. 76.

nyelv és irodalom tanára lett volna.¹⁹ Az egyetemen számos elismert szaktekintélytől tanult: eleinte Viskinél, majd K. Kovács Lászlónál, aki a hóstáti temetkezés és a tárgyi néprajzot oktatta, végül Gunda Bélánál 1943-tól, aki többek között a néprajztörténeti előadást tartotta.²⁰ Faragó József másik szakja magyar nyelv és irodalom volt, ott tanáráként Szabó T. Attilát és György Lajost tekintette mentorainak.²¹ György Lajos azért fontos különösen, mert tőle kapta meg Faragó a Kriza levelezés egy részét elemzésre.²² A Kriza anyaghoz kapcsolódik egy anekdota is: amikor Gunda a tudománytörténetben Kriza Jánoshoz ért, azt nem adta le, azt mondta, hogy erről kérdezzék inkább Faragót, mert ő úgyis többet tud róla.²³

Az egyetemi évei alatt Faragó 22 háromszéki faluban gyűjtött, a népköltészeti anyagot főleg saját célra, a tárgyakat pedig a Székely Nemzeti Múzeumba adta be.²⁴ A disszertációjához használt forrásanyag az 1942-1943-ban Uzonban Tutsek Jánossal végzett betlehemes gyűjtés volt.²⁵ 1944-ben a háború miatt nem jutott el a faluba, elhurcolták hadifogolyként munkatáborba, Foksányból sikerült megszöknie. A szökés után befejezte az egyetemet, gyűjteni annak bizonytalan sorsa miatt nem ment.²⁶ 1945. május 29-én adta be a disszertációját Uzoni betlehemes címmel. Figyelemre méltó, hogy csupán négy nappal később, június 2-án szigorlatozott Gunda Bélánál, Szabó T. Attilánál és György Lajosnál. Summa cum laude vizsgázott, egyetemi oklevelének kiállítója már a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem volt. Gunda szerette volna kiadni a disszertációt az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokban. Erre azonban nem került sor az egyetem bizonytalan sorsa miatt.²⁷ Vizsgáztatóira így emlékezik: „halálukig atyai jóbarátokra és pártfogókra leltem.”²⁸ Az egyetemen gyakornokként működött 1943-47 között, majd 1948-tól 1954-ig az irodalomtanszéken tanít magyar folklórt.

¹⁹ N.N. 1982. 20.

²⁰ N.N. 1982. 15.

²¹ FARAGÓ 2003. 78.

²² N.N. 1982. 13.

²³ N.N. 1982. 12.

²⁴ FARAGÓ, 2003. 76.

²⁵ FARAGÓ 2003. 76.

²⁶ FARAGÓ 2003. 77.

²⁷ FARAGÓ 2003. 77-78. A disszertáció további sorsáról érdemes egy pár szót ejteni. A tanszék megszűnése után ugyanis eltűnt, Faragónak pedig nem volt belőle saját példánya. Több mint harminc évvel később (1976 és 1984 között) egy ismerőse hívta fel a kolozsvári egyetemről, hogy megtalálta. A megtalált változatból azonban hiányzott a dallammelléklet, soha nem is lett meg. A disszertáció végül 2002-ben jelenhetett csak meg a hiányos változatban.

²⁸ FARAGÓ 2003. 78.

Folklorisztikai munkásság

Faragó József 1941-től gyakorlatilag haláláig, 2004-ig publikált. 1998-ban a Kriza János Néprajzi Társaság összeállította a publikációs jegyzékét, akkor több mint hétszáz tételt számoltak össze.²⁹ Ez két dolgot rögtön jelez vele kapcsolatban. Elsőként az merül fel, hogy ezek szerint olyan helyzetben, pozícióban volt, ami lehetővé tette, hogy publikálhasson. Mivel tudjuk, hogy a román Folklor Intézet kolozsvári Osztályának munkatársa volt annak alapításától kezdve, így a publikálás lehetősége folyamatosan adott volt a számára. Arról nem is beszélve, hogy mint azt a későbbiekben látni fogjuk a kiadók is őt tekintették a szakembernek folklór témákban. Másodikként az, hogy bibliográfiájának nagysága arra is enged következtetni, hogy változatos, széles körű és fáradhatatlan munkát végzett a folklorisztika és a társtudományok tárgykörében. A továbbiakban szeretném ezt a két kijelentést jobban körüljárni. Ezután pár fontosabb mozzanatát emelem ki a folklorisztikai munkásságának, majd pedig a saját szavain keresztül szeretném bemutatni kapcsolatát a korabeli folklorisztikai irányokkal. A fejezet végén pedig utalni fogok a nem szorosan a folklór témában végzett tevékenységére is.

Még az egyetemi évei alatt Faragónak lehetősége volt publikálni az Egyetemi Néprajz Tanszék kiadványában, az Erdélyi néprajzi tanulmányokban. A sorozat kilenc megjelent kötetéből hármat írt Faragó József, és Gunda a tizedik, meg nem jelent számban tervezte kiadni disszertációját is.³⁰ Tehát a tíz kiadványból csaknem a fele Faragó munkája lett volna. Vajon minek köszönhette ezt a kiemelt helyzetet? Szeretnék megint utalni arra, hogy György Lajos nem másnak mint neki adta oda a Kriza levelezést, ami arra enged következtetni, hogy tanárai nagy reményű, tehetséges diáknak tartották az egyetemista Faragót. Minden bizonnyal feltűnt nekik az is, hogy sokat jár terepre, ami talán elhivatottságát is kommunikálta oktatói felé. Mindenesetre az tény, hogy 1942-től publikál folklorisztikai témában a *Készülődés* című folyóiratban. Első tanulmánya a Kőműves Kelemenné Szamosújváron címet viseli. Egy tanulmány a Három Kalevala címmel jelent meg, illetve ugyanebben a folyóiratban még egy, saját gyűjtésből származó meseközlést is találhatunk.³¹ A negyvenes években megjelent több ismertetése is, elsősorban népmesei témájú köteteké (Ortutay Gyula: *Tréfásszavú magyarok. Vidám népmesék mindnyájunk részére*. Kovács Ágnes: *Kalotaszegi népmesék I-III*. Új Magyar Népalköltési Gyűjtemény V-VI. Kresz Mária: *Orosz népmesék*. Népek meséi sorozat. Bálint

²⁹ BORBÉLY – POZSONY 1998.

³⁰ FARAGÓ 2003. 78.

³¹ BORBÉLY – POZSONY 1998. 3-4.

Sándor: *Sacra Hungaria*). Ismerte tehát magyar pályatársai munkáját, és ennek eredményeként vagy inkább hozományaként ő maga is becsatlakozott az egyéniségkutatóiskola kereteibe egyetlen mesekötetével a *Kurcsi Minya havasi mesemondóval*,³² azonban ez már csak a hatvanas évek végén jelent meg.

Meg kell említeni, hogy a folklorisztika mellett pályája kezdetén más területekre is elkalandozott. 1945-ben három középiskolai olvasókönyvet is szerkesztett. Ugyanebben az évben, azaz az egyetemi végzés évében foglalkozott Petőfi Sándorral. Pár évvel később is jelentek meg Petőfivel kapcsolatos tanulmányai elsősorban népköltészeti vonatkozásban.³³

1945-től 1948-ig a Társadalomtudományi Intézetben dolgozott, Imreh István és Markos András voltak a munkatársai.³⁴ Ezt követően 1949-től 1954-ig egyszerre dolgozott az intézetben és tanított az egyetemen, legmagasabb egyetemi fokozata az adjunktus volt. A magyar szakon adott elő magyar folklór témában, tanítványai többek között Albert Ernő, Könczei Ádám és Mitrlly Miklós voltak.³⁵ 1955-ben a tanároknak sokórás előadói normát vezettek be, így felhagyott a tanítással és a Folklór Intézetben kezdett dolgozni. Erre ő maga így emlékezik: „ezért környezetem nem kis ámulatára, a sokkal szerényebb jövedelmű és nyugdíjazásomig semmilyen előléptetést nem ígérő kutatói állást választottam...”³⁶ Mindenképpen meg kell azonban említeni, hogy a magyar folklór kutatójaként az egyik legkedvezőbb állást kapta a korszakban, tanszék nem volt, múzeumban pedig folkloristaként aligha tudott volna elhelyezkedni. Munkatársai voltak az Intézetben Szegő Júlia, Jagamas János, Elekes Dénes, Ioan R. Nicola is. Vargyas Lajos egy 1955-ös jelentésében azt írja a Kolozsvári Folklór Intézet munkájáról, hogy kiterjedt gyűjtőtevékenységet folytatnak, melybe főiskolai, egyetemi hallgatókat és tanársegédeket is bevonnak. A jelentés elkészültekor körülbelül 9000 tételes dallamgyűjtemény, vegyesen magyar és román anyag állt a rendelkezésükre.³⁷ Voigt Vilmos kiemeli, hogy ebben az időszakban a magyar folkloriztikának különösen szerencsés helyzete volt, ugyanis a bukaresti intézet vezetője Mihail Pop magától értetődőnek tekintette a magyar kutatásokat, így nyugodtan végezhetett az Intézet gyűjtőtevékenységet a magyar nyelvterületen is.³⁸

³² FARAGÓ 1969.

³³ BORBÉLY – POZSONY 1998. 6.

³⁴ N.N. 1982. 15.

³⁵ N.N. 1982. 15.

³⁶ FARAGÓ 1996b 5.

³⁷ VARGYAS 1955. 561.

³⁸ N.N. 2005. 66.

Tehát 1955-től Faragó József gyakorlatilag csak a kutatásnak élhetett, aminek eredményeként a hatvanas évekre Kós Károllyal a legmeghatározóbb erdélyi néprajzkutatók lettek. Kivételezett helyzetükre Voigt Vilmos is felhívta már a figyelmet,³⁹ Keszeg Vilmos egyenesen azt állította, hogy 1948-tól Faragó József vállán nyugodott az egész erdélyi magyar folklorisztika.⁴⁰ Nyugdíjazása után (1985-től) tanácsadó professzori címet kapott és állítólag folyamatos vendége volt az intézetnek.⁴¹ A Folklór Intézetben dolgozása alatt összesen 112 településen gyűjtött és rengeteg időt töltött terepen. Állítólag az 1952-től 1958-ig tartó időszakban összesen 1022 napot volt falvakban gyűjteni.⁴² Többnyire nem egyedül járt gyűjteni, az Intézet ugyanis folyamatosan szervezett utakat, egy ilyen gyűjtőúton fedezte fel például Kurcsi Minyát is⁴³. Ő maga egy interjúban Almási Istvánt említi, mint kutatótársát⁴⁴ de mindenki ismeri Jagamas Jánossal végzett munkáját is.⁴⁵ Az idézett interjúban felteszik Faragó Józsefnek a kérdést, hogy mennyire becsüli a gyűjtött anyag számát? A válasza szerint a balladákat nem tartotta számon, mivel gyakran jártak többen együtt gyűjteni, a mesegyűjtését körülbelül 2000 darab körülire saccolja.⁴⁶

Gondolkodása a folklórrol

Faragó folklórrol való gondolkodása nem volt túlságosan egyedi és nagy tudományos vitákat kirobbantó hozzáállás. Szilárdan hitte és ki is fejtette több helyen, hogy szerinte a folklór öt klasszikus területe a népköltészet, népzene, néptánc, népszokások és a néphit.⁴⁷ Ezt a már-már klasszikusnak nevezhető hozzáállást élete végéig megtartotta és nem nagyon vett tudomást az újabb rendszerezésekről.

Faragó József folklorisztikai munkásságának három fő területét szokták megkülönböztetni, követve ezzel a *Balladák földjén* című tanulmánykötet felosztását. Ezt a felosztást most én is megtartom, azonban már az eddigiekből is kitűnhetett, hogy a teljes munkásságát Faragónak nem lehet csak ebbe a három kategóriába belesüllyeszteni. Az egyik terület az élő folklór kutatása, melynek legjobb példái a számos megjelent szöveggyűjtemények, amik Faragó József keze alól kerültek ki és részben vagy egészben az ő gyűjtéseit tartalmazzák. Ilyen

³⁹ N.N. 2005. 65.

⁴⁰ KESZEG 2005. 108.

⁴¹ PALÁDI-KOVÁCS 2005. 111.

⁴² PALÁDI-KOVÁCS 2005. 111.

⁴³ FARAGÓ 1969. 7.

⁴⁴ FARAGÓ 1990. 109.

⁴⁵ FARAGÓ – JAGAMAS 1954.

⁴⁶ FARAGÓ 1990. 109.

⁴⁷ FARAGÓ 1991. b

például a *Csángó népdalok és balladák*,⁴⁸ melyet Jagamas Jánossal együtt készített és Vargyas szerint „mely az első néprajzi kiadvány az utóbbi években az egész Romániai Népköztársaságban.”⁴⁹ vagy említhetjük a *Romániai magyar népdalokat* is.⁵⁰

A másik területe Faragónak a történeti kutatás. Ahogy már utaltam rá a tudománytörténet órát az egyetemen Gunda Béla tartotta,⁵¹ azonban ösztönzést a történeti kutatásra valószínűleg nem csak tőle, hanem az irodalomtörténet irányából, egészen konkrétan György Lajos irányából kaphatta. A Kriza anyag történetét már ismerjük, azonban nem csak vele foglalkozott élete során, hanem más, korai képviselőivel a tudománynak is. 1969-ben számos korábbi gyűjtemény újrakiadásában játszott szerkesztői szerepet: *Fehérlőfia*. Arany László magyar népmesegyűjteményéből; *Az élet vize*. Kisküküllő-völgyi népmesék Ősz János gyűjteményéből; Benedek Eleknek: *Csodalámpa*. Konsza Samunak is gondozta a hagyatékát. Ezen a területen végzett munkásságának legjobb példája a *Balladák földjén* című tanulmánykötet.⁵² A bibliográfiájából kiderül, hogy foglalkozott még Gyulai Pállal,⁵³ Balla Tamás gyűjteményét szerkesztette és előszóval látta el,⁵⁴ és gondozta Sinka István: *Balladák* című kötetét is.⁵⁵

A harmadik fő része a munkásságának a román-magyar folklorisztikai kapcsolatokhoz köthető. Faragó közreműködésével 12 kötet román népköltészeti gyűjtés jelent meg magyarul, például a *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák⁵⁶ és a *Márk vitéz*.⁵⁷ Az ellenkező irányba nem volt ilyen eredményes, összesen kettő eredetileg magyar kötetet sikerült románul kiadatnia.⁵⁸ Hogy ez a kirívóan eltérő arányszám mennyire volt a politika behatása az további kutatások főkérdése lehetne. A legtöbb magyarul megjelentetett román kötet anyagának fordításán Kiss Jenővel dolgoztak együtt.⁵⁹ A már sokat emlegetett interjúban az egyik legfontosabb eredményeként emlegeti a Magyar-román balladapárhuzamok⁶⁰ című tanulmányát.

⁴⁸ FARAGÓ – JAGAMAS 1954.

⁴⁹ VARGYAS 1955. 562.

⁵⁰ FARAGÓ - JAGAMAS 1974.

⁵¹ N.N. 1982. 12.

⁵² FARAGÓ 1977.

⁵³ FARAGÓ 1976.

⁵⁴ FARAGÓ 1970.

⁵⁵ FARAGÓ 1997.

⁵⁶ FARAGÓ 1971.

⁵⁷ FARAGÓ 1974.

⁵⁸ PALÁDI-KOVÁCS 2005. 112.

⁵⁹ FARAGÓ 1990. 111.

⁶⁰ FARAGÓ 1984.

Számos felhívást tett közzé főleg a hatvanas és hetvenes években, folklór anyag gyűjtése céljából. Ezek a felhívások a legkülönbözőbb folyóiratokban jelentek meg. Példaként a *Ki ismeri a halálra táncoltatott leány balladáját?* elnevezésű felhívását szeretném megemlíteni, 1969-ből. Ez az egy felhívás összesen hét lapban jelent meg: Igazság, Szatmári Hírlap, Megyei Tükör, Szabad Szó, Hargita, Falvak Dolgozó Népe, Művelődés.⁶¹ Két dolgot vélek felfedezni ennek háttérében. Az egyik az, hogy Faragó József valószínűleg kapcsolatai révén sok helyen megjelentethetett ilyeneket, a másik, hogy ahhoz, hogy tényleg ennyi helyen megjelenjen egy egyszerű felhívás, ahhoz a szerző részéről nagyon komoly elhivatottság kell.

Ha nagy iskolákhoz, módszerekhez, körökhöz akarjuk besorolni Faragót, akkor minden bizonnyal az összehasonlító földrajz-történeti iskola képviselőjeként tarthatjuk számon. Ennek bizonyítására hozok néhány példát részben mások véleményét, részben a saját szavait.

A fenti állításom alátámasztására talán a legjobb példákat a már többször emlegetett tanulmánykötetben, a *Balladák földjén*ben találunk, annak is az előszavában.

„a folklór ... nemzetiségi létünk és nemzetiségi sajátosságaink egyik kifejezési formája. Történeti fejlődésünk mai szakaszában nemzetiségünk folklór nélkül elképzelhetetlen volna – a jövőben pedig egyebek közt folklórnk révén maradunk meg magyar nemzetiségnek. Elődeink évszázadokon át a folklórban halmozták fel és örökítették napjainkra népi-közösségi tudásuk és művészi tehetségük javát...”⁶²

Ebből az idézetből kiderül hogyan is fogja fel Faragó a folklórt: akárcsak számos elődje ő is nemzeti sajátosságként értelmezi. A folklór szerinte a nemzetiségi lét alapja és a jövőben a nemzeti különbség biztosítója. „Ha folklórnk beláthatatlanul gazdag egészét valamilyen rend, mondjuk műfajok szerint akarnók áttekinteni, akkor bizonyára a népballadával: különösen a székely, valamint a csángó balladával kezdünk.”⁶³ Hogy miért gondolja ezt így a következő idézetből derül ki: „Szétterjedésük során a Székelyföldre jutottak el a legkésőbb, tehát itt maradtak meg a legépebb állapotban és a legtovább azok a régi magyar népballadák is, amelyek másutt részben vagy egészben feledésbe merültek, sőt némelyiküknek a Székelyföldön kívül még egykori nyomait sem sikerült kimutatni. Ezt a megállapítást Vargyas Lajos, Katona Imre és jómagam több ízben a számok nyelvén, statisztikai összesítésekkel is igazoltuk.”⁶⁴ Itt érkezünk el tehát rögtön a földrajz-történeti iskola legfontosabb kérdéséhez, a milyen irányból és merre terjedt kérdéshez. Ugyancsak a tanulmánykötetben írja, hogy a

⁶¹ BORBÉLY – POZSONY 1998.

⁶² FARAGÓ 1977. 7.

⁶³ FARAGÓ 1977. 7.

⁶⁴ FARAGÓ 1990. 110.

népballadák gyűjtése minden romániai magyar folklorista elsőrendű feladata kell, hogy legyen. Kiemeli továbbá a dél-kelet európai hatások kutatását is.⁶⁵ Érdekes módon látja, hogy a folklór hagyományosnak titulált formáit egyre inkább meghaladta az idő és a tv és rádió megjelenésével gyakorlatilag lehetőség sincs a hagyományos folklórjaink megtartására, továbbfejlesztésére.⁶⁶ Valószínűleg ezért is szorgalmazza olyan nagyon a gyűjtemények megjelentetését. Erre a magatartásra utalhat Keszeg Vilmos is nekrológjában, amikor azt írja, hogy Faragó szerint a kultúra elemei kategorizálhatóak, megszámlálhatóak.⁶⁷ Ugyancsak Keszeg szerint Faragó József fő tétele, hogy a folklóröntudat maga teremt alkalmat a hagyományok megtartására.⁶⁸

A folyamatosan megjelenő gyűjtéshívások mellett Faragó József többször is kifejti, hogy miért hasznos a folklór a jelenben, hogy erről mit gondolt, azt a következő részlet jól szemléltetheti:

„A falusi folklórcsoport hivatása a haladó nemzetiségi hagyományainknak kijáró tisztelettel és szeretettel, az önkéntes folklórgyűjtőkre jellemző odaadással és kitartással, s közben a szakmai ismeretek állandó bővítésével, gyarapításával föltárni, tanulmányozni, újabb és újabb egyre igényesebb műsorok keretében művészi hitelességgel földolgozni, színpadra vinni és népszerűsíteni a helyi folklórkincset. Bemutatni a színpadon egyszer, tízszer vagy százszor, mindaddig és kizárólag addig, míg szüksége ér-/ződik: amíg a falunak öröme telik benne, lelki gazdagodására szolgál; amíg önismerete gyarapszik, folklóröntudata és nemzeti öntudata erősödik, szülőföld- és hazaszeretete elmélyül tőle. Ezenkívül a folklórcsoportnak olyankor is szerepelnie kell, amidőn a falu másoknak akarja magát megmutatni:...”⁶⁹

„...Mivel azonban a helyi folklór az egyetemes kultúrának csak elemi részecskéje, a folklórcsoport működése is csak egy színfolt lehet a sok közül a mai falu kulturális életében. A helyi folklór a kultúrának nem a koronája, hanem egyik gyökere; nem végső cél, hanem olyan alap, amelytől a cél felé indulunk....”⁷⁰

Tanítványa a rövid tanári pályafutása miatt nem nagyon lehetett, azonban állítólag miután a tanítást befejezte, 1955-től utódai (Antal Árpád és Szigeti József) az ő órajegyzeteiből adtak elő a magyar szakon.⁷¹ Egy interjúbán Faragó József maga említi büszkén, hogy Szabó Gyulát, aki egyetemi diákja volt, ő vitte el elsőként a csángókhoz gyűjteni.⁷² Öreg korára volt lehetősége csak újra tanítani, először a Babes-Bolyai Tudományegyetemen kéri fel órát

⁶⁵ FARAGÓ 1977. 7.

⁶⁶ FARAGÓ 1990. 113.

⁶⁷ KESZEG 2005. 108.

⁶⁸ KESZEG 2005. 109.

⁶⁹ FARAGÓ 1972. 15.

⁷⁰ FARAGÓ 1972. 32.

⁷¹ N.N. 1982. 15.

⁷² N.N. 1982. 21.

tartani, azonban időhiányra hivatkozva nem él a lehetőséggel.⁷³ 1991-ben az ELTE BTK első igazi vendégprofesszora Voigt Vilmos szerint, ugyanis fél évig tanított ott és fizetést is kapott érte. Voigt megemlíti, hogy ez a lehetőség nagyrészt Köpeczi Bélának volt köszönhető, akivel együtt szerkesztettek ez idő alatt egy román nyelvű mesegyűjteményt is.

Ki kell emelnem a munkásságával kapcsolatban egy másik érdekes momentumot, melyet Kiss Jenő említett a szökésük történetében: „Nemhiába gyűjtött népmeséket, a népi előadásmód egy-egy jellegzetes fordulata, kifejezése Jóska mindennapi beszédébe is átszivárgott.”⁷⁴ Nos, ez a jellegzetes beszédmód tanulmányaiban is megmaradt, aki egyet is a kezébe vesz az minden bizonnyal észre fogja venni a népies beszédmód bizonyos elemeit.

Az ideológia és a folklorista

Faragó József bibliográfiáját böngészve került elélem pár meglepőnek tűnő cím is. Ezek többnyire a szocialista ideológiákra utaltak, például Munkásfolklórunk gyűjtéséért!⁷⁵ vagy Sztálin a hazai népköltészetben⁷⁶ illetve Rajta, rajta proletárok! Munkásdalok az elnyomatás éveiből.⁷⁷ Ennél is meglepőbb volt, hogy azok a szerzők, akik írtak Faragóról azok ezeket a publikációkat általában nem említik. Éppen ezért éreztem úgy, hogy a dolgozatban érdemes külön figyelmet szentelni az állam által közvetített ideológia és Faragó József kapcsolatának.

A címeket látva merült fel a kérdés bennem, hogy hogyan kapcsolódhatott Faragó József a kommunista diktatúrához. Mivel ezt a problémát nehéz lenne anélkül vizsgálni, hogy ne használjuk fel Faragó saját szavait, így a legtöbb helyen szó szerint idézni fogom az eredeti írásokat, interjúrészleteket. Mivel a vizsgált korszak tudományos beszédmódjára egyébként is jellemző volt az ideologista beszédmód, ezért itt a különösen szembetűnő és kirívó eseteket igyekszem felsorakoztatni. Továbbra sem célom, hogy bárkit bántsak, mindössze bizonyítani szeretném, hogy Faragó József valamilyen oknál fogva időnként már-már túlzónak ható módon használta az ideologista narratológiát munkáiban.

Kezdjük pályájának a korai éveivel: az egyetemről 1954-ben jött el, és választotta a kutatói munkát a Folklór Intézet Kolozsvári Osztályában. Ugyanakkor már az egyetemen eltöltött

⁷³ KESZEG 2005. 109.

⁷⁴ KISS 1992. 75.

⁷⁵ FARAGÓ 1950a

⁷⁶ FARAGÓ 1950b

⁷⁷ FARAGÓ et al, 1952.

évei alatt is jelentek meg marxista hangvételű cikkei, illetve ekkor készült a Rajta, rajta, proletárok! című kötet is, melyben ugyan nincs szerzőként megnevezve, ahogy senki más sincs, viszont a Borbély Éva és Pozsony Ferenc által összeállított bibliográfiában társszerzőként van feltüntetve.⁷⁸

Mielőtt azonban rátérnék az említett kötetre, szeretnék kiemelni néhány publikációját a negyvenes évek végéről és ötvenes évek elejéről, azzal a céllal, hogy a publikációk hangvétele közötti feszültséget érzékeltessem. Ugyanis az említett időszakban Faragó József már meglehetősen sokat publikál, azonban publikációinak témái elég széles skálán mozognak. Nem is beszélve arról a tényről, hogy több publikációja jelenik meg álnéven is.⁷⁹

1943-ban jelenik meg Faragó Józsefnek az első *Ethnographia* cikke Ismeretlen Kriza életrajzok címmel.⁸⁰ Azt mondhatjuk, hogy első, nemzetközi viszonylatban is ismert tanulmánya tudománytörténeti témájú, még az egyetemi évei alatt készült és nagy valószínűség szerint a már említett György Lajos által Faragóhoz juttatott anyag volt az alap hozzá.

Sokkal több kérdést vet már fel egy 1946-os publikáció Az 1946-os aszály erődsi mendemondái. Jegyzetek a régieskedő néprajzról címen jelent meg a *Társadalomtudomány* folyóiratban.⁸¹ A cikkben Faragó meglehetősen kritikus hangvétellel ír az addigi néprajztudományról, egészen pontosan arról a jelenségről, hogy a néprajz inkább fordul az ősrégi babonák felé (ezt érti a mendemonda szó alatt) és figyelmen kívül hagy jelenkori eseményeket. Hogy egyértelmű legyen, hogy mit értek kritikus hangvétel alatt, íme néhány idézet a tanulmányból:

„...ha száz esztendő néprajzi értekezéseit olvassuk, néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve, az említett alapérdeklődéshez hűen, vörös fonalként húzódik végig rajtuk egy-két állandó aggály: az ezerosztendős régiségek siratása s még inkább az a bizonyos tizenkettedik óra, mely már régen elmúlt s még semmit sem tettünk, tehát minden nyomtalanul eltűnt, elpusztult a szemünk előtt. Az ilyen egyoldalú régieskedés beteges túlkapásaként példának a három megdönthetetlen magyar néprajzi piramis (Bátky - Györffy - Viski) egyikét, Bátky Zsigmondot idézem, aki ilyen sorokat volt képes a papírra vetni: „Azt a modást, hogy földművelő állam vagyunk, meg kell toldanunk még azzal, hogy primitív földművelők vagyunk, mert gazdálkodásunk ma is régi csapásokon halad. ... Ez tehát néprajzi szempontból öröndetes jelenség, amit haladottabb népek méltán irigyelhetnek tőlünk. De még öröndetesebb az, hogy ilyen szerszámokat nemcsak néhány félreeső országgrészben, hanem mindenütt lehet gyűjteni.”” ... „Egyszerűen arról van szó, hogy a néprajznak a

⁷⁸ BORBÉLY – POZSONY 1998.

⁷⁹ lásd: u.o.

⁸⁰ FARAGÓ 1943.

⁸¹ FARAGÓ 1946b

körülöttünk zajló, napjainkban felburjánzó jelenségek felé is éppen úgy kell figyelmeznie, mint egy ősrégi babona felé.”⁸²

Nagyon sokatmondó tud lenni az évszám, amikor az idézett tanulmány megjelent, 1946-ban, tehát azután, hogy Faragó elszökik a munkatáborból a korábban tisztán tudományos témában és hangvétellel írt publikációi között feltűnedeznek a korszak ideológiájával összecsengő cikkek. Semmiféleképpen nem gondolnám, hogy a dátumok egymásutánisága véletlen volna.

Az idézettcikkekben fejti ki először, hogy miért lenne fontos a társadalmi szempontú néprajzi kutatás, amiben véleménye szerint a zenefolkloristák járnak az élen.⁸³

1947-ben az *Utunk* című folyóiratban jelenik meg a Tanácsadás népkollégiumok alapítására című felhívása, melyben tizenkét pontban foglalja össze, hogy miért lenne jó és szükséges kollégiumokat alapítani az „új magyar értelmiség kinevelése” érdekében.⁸⁴ A bibliográfia tanúsítja, hogy több ilyen felhívása is megjelent Faragónak, és nem nehéz felfedezni az összefüggést a saját gimnazista és egyetemista éveinek bizonyítottan elég rossz anyagi helyzete⁸⁵ és a fiatal, leendő értelmiség segítésének igénye között.

1947-ben újra jelenik meg tanulmánya az *Ethnographia*-ban a hólyagos himlő gyógyításáról, melyben egy 1802-ben kiadott orvosi könyvecskét vizsgál.⁸⁶ A cikk tulajdonképpen nem több mint egyszerű forrásismertetés, de talán jól mutatja a témák változatosságát.

Az *Utunk*-ban 1948-ban jelent meg a Népdal és társai címet viselő értekezés, ebből idézek egy részletet:

„Röviden: minden néphagyomány szükségszerűen kora és környezete társadalmi és gazdasági helyzetének okozata és kifejezője. ...A ballada sablonos formája szintén nem véletlen, hanem szükségszerű: az új tárgy nem jelenhetett meg új alakjában, mert a földművesből még csak éppen akkoriban gyárimunkássá váló falusi magyarság jó ideig magában hordozza régi költészete egész kifejezőkészségét.”⁸⁷

A cikkben már egyértelműen tetten érhető a korszak ideológiával terhelt fogalmazása, azonban még korántsem olyan mértékben, mint azt a későbbiekben látni fogjuk.

⁸² FARAGÓ 1946b 167-168.

⁸³ FARAGÓ 1946b 169.

⁸⁴ FARAGÓ 1947b

⁸⁵ ALBERT 2013.

⁸⁶ FARAGÓ 1947a

⁸⁷ FARAGÓ 1948. 3.

Sokkal egyértelműbb az előző cikknél a Munkásfolklórunk gyűjtéséért! címet viselő publikáció.⁸⁸ Ebben Faragó kortársait gyűjtésre szólítja fel, példaként a román és szovjet példát említve, s a nyugatot kárhoztatva, amiért az csak parasztfolklórt lát maga előtt és azt is csak egy elmúló, szétbomló jelenségként tudja értelmezni. Ugyanitt az egyértelműség kedvéért definiálja az olvasóknak a munkásfolklór fogalmát:

„A munkásfolklór a városi proletariátus körében élő szóbeli (napjainkban gyakran faliújságokon is megjelenő) költői alkotások összessége, akár olyan alkotásokkal van dolgunk, amelyek maguknak a munkásoknak a művei, akár olyanokkal, amelyeket nem a munkások alkottak ugyan, de – a tartalom, a mondanivaló miatt – sajátjuknak érznek és élnek vele.”

Az ötvenes évek elejére Faragó egyértelműen magára vállalta (vagy vállaltatták vele) a marxista ideológia korabeli beszédmódját. Ennek bizonyítására idézem még néhány tanulmányának, publikációjának részletét:

„Van azonban egyetlen név, amelyet nem gátolnak nyelvhatárok a világszerte növekvő népszerűségben, sőt ama vasfüggöny sem, amely a mi építő munkánkat igyekszik körülkeríteni és elzárni a föld többi részétől; egy olyan egyéniség neve, aki a szocializmus felé haladó országok népköltészetének állandóan emlegetett hőse s ugyanilyen népszerű a kapitalista országok üldözött munkásfolklórjában is; egy olyan név, amely a világ minden ájtán, a világ minden nyelvéen felcsendül a dolgozó milliók ezerarcú szóbeli költészetében. Sztálin neve ez. Sztálin neve nem a legutóbbi időkben bukkant fel legelőször népköltészetünkben, noha természetes, hogy a felszabadulás óta Sztálin-folklórunk rohamosan növekszik és gazdagodik. Ha a kezdetre vagyunk kíváncsiak, a húszas-harmincas évekig kell visszamennünk s az akkori munkásfolklórban kell lapoznunk, amely az illegalitásba kényszerített Román Kommunista Párt egyik hatékony fegyvere volt a proletárideológia propagálására és tudatosítására a dolgozó tömegek körében.” „Az új népi hős nevének behatolása a folklórba törvényszerűen úgy indul meg, hogy egy régi név helyére illesztik.”⁸⁹

A fenti idézet a Sztálin a hazai népköltészetben című értekezés részeként jelent meg.

A következő cikk, amit idézni fogok inkább programadó jellegű és nem pedig elméleti. A Haladó hagyományaink és a babonák elleni harc, 1952-ben jelent meg ugyancsak az Utunk folyóiratban. A cikkben különösen érdekes a babona fogalom értelmezése:

„A babonák természetesen nem mind a régmúlt időköl valók, hiszen (szintén Engels kifejezésével) „az őseredeti badarságok” egy része fokozatosan megsemmisült, ám a régiek helyét új meg új „hamis fogalmak” foglalták el, vagyis a tudatlanság megszakítás nélkül végigkísérte a dolgozó nép életét. Ennek a történeti folytonosságnak a magyarázata nagyon kézenfekvő: a természettudományok eredményei, amelyek a természeti jelenségeket tudománytalan, valótlán magyarázatát megcáfolhatták és elűzhették volna, az uralkodó osztályok céltudatos törekvései miatt sohasem hatolhattak be a dolgozó tömegekbe; ilyenképpen a dolgozók körében nem

⁸⁸ FARAGÓ 1950a

⁸⁹ FARAGÓ 1950b.

is semmisíthették meg a tudatlanságot, minden tévhit okát és megtermékenyítő melegágyát.” ... „a babonák mai élete viszont gátolja fejlődésünket, a szocializmus építését.”⁹⁰

Három lépésben azt is kifejti, hogy az irodalmároknak hogyan kellene a babonák ellen harcolni, hogyan világosítsák fel a dolgozó népet.

Név nélkül jelent meg, de ugyancsak Faragó bibliográfiája jegyzi A román Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának munkájáról címmel írott beszámolót 1953-ból. A cikk legfontosabb mondanivalója tulajdonképpen az, hogy a román és magyar folklór kapcsolatok vizsgálatára mekkora hangsúlyt fektet az Osztály:

„A magyar-román kölcsönhatás feltárása során a Kolozsvári Osztályt az a törekvés vezeti, hogy a népművészetben, a népköltészetben, a népzeneben a népi kölcsönhatás és átvétel tényeit méltó helyére: a két nép multbeli és mai barátságának élő bizonyítékai közé állítsa.”⁹¹

A másik fő vonala a cikknek a moldvai csángó folklórkutatás jogosságának és szükségességének bizonyítása:

„A Kolozsvári Osztály eddig nyolc kutatóutat szervezett Moldvába, s ezáltal alig ismert anyagot tárt fel a kutatás s általában kultúrforradalmunk számára. Az Osztály folyamatos moldvai kutatómunkáját az a tény indokolja, hogy a csángó folklór ma minden bizonnyal az egész magyar nyelvterületen a leggazdagabb. E folklór a hűbéri, majd a tőkés-földesúri kizsákmányolás, az egyházi, valamint a a burzsoa állam nemzeti elnyomásának feltételei között fejlődött s ezek a történeti körülmények magyarázzák gazdagságát is. A csángók ugyanis ilyen körülmények között nem hogy irodalmat teremtettek volna, hanem évszázadokon át még a betűvetést sem sajátították el, hiszen legelső magyarnyelvű iskoláikat 1947-ben népi demokratikus rendszerünkől kapták.”⁹²

Természetesen a beszámoló végén nem marad el a már több helyen idézett munkásfolklór gyűjtésének fontosságát taglaló rész sem:

„Az új népköltészet leggyakoribb tárgya a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége, az osztályharc kiéleződése s a városi és falusi osztályellenesség leleplezése, a mezőgazdaság gépesítése és a kollektív gazdaságok megszervezése, a békeharc stb. A Sztálinról szóló folklór, amelynek gyökerei két-három évtizeddel ezelőtti múltba, a Román Kommunista Párt megalakulásának és illegális harcának időszakába nyúlnak vissza, napjainkban szemlátomást gyarapodik és a romániai magyar népköltészetben éppen úgy fontos helye van, mint a szovjet népek vagy a többi népi demokratikus országok népeinek népköltészetében.”⁹³

Kronologikus sorrendet követve meg kell említenem Faragó József két publikált munkatervezetét, ezek közül egyik sem önálló, mindkét esetben számos más ember mellett érdeklődött egy folyóirat a folkloristától, hogy milyen tervei vannak a jövőre nézve. Az egyik

⁹⁰ FARAGÓ 1952.

⁹¹ FARAGÓ 1953. 38.

⁹² FARAGÓ 1953. 38.

⁹³ FARAGÓ 1953. 38-39.

ilyen körkérdés 1955-ben jelent meg a Művelődési Útmutató hasábjain „Vállalom...” címen. Faragó mellett Nagy Olga is szerepel a kérdezettek között. Faragó József a saját terveit röviden így összegzi:

„Az elkövetkező években munkámat különösképpen két célra szeretném összpontosítani: az egyik a magyar-román népköltési kapcsolatok kutatása, a másik beláthatatlanul gazdag népmesekincsünk összegyűjtése és kiadása. A művelődési Útmutató olvasóinak külön is ígérem, hogy évente legalább két cikkben próbálom választ keresni kulturális forradalmunk egyik-másik időszerű kérdésére.”⁹⁴

A másik munkatervezet, amit említeni kell, 1965-ben jelent meg Öt éves írói tervem címmel. Ez már jóval részletesebb, mint az előző:

„A következő öt évben szeretnék sokkal eredményesebben dolgozni, mint az előző ötben. Húszt-huszonöt éves tervet készítek a romániai magyar folklór ha nem is teljes, de céltudatos és rendszeres összegyűjtésére: azért kell ily messze nézmem, mert rövidebb idő nem elégséges folklórnk „fölkincselésére”. E terv megvalósítása az első öt évben a népköltési adatok újabb ezreit fogja felszínre hozni: jellegük majd a tanulmányi munkát és a kiadást is meghatározza. Mivel azonban nem akarok a látatlan mögé rejtőzni, íme öt évre öt terv – a legkevesebb, amit igyekszem megvalósítani: a *Vadrózsák* kritikai kiadása; könyv a mesegyűjtés módszeréről; egy kötetnyi tanulmány a kelet-európai, különösen a magyar-román folklórkapcsolatokról; a magyarral szomszédos népek összehasonlító balladagyűjteménye; európai népmesegyűjtemény.”⁹⁵

Az előzőekhez képest az ideológia szempontjából sokkal visszafogottabb az Aratószokás Magyardécsén című publikáció, mely egy egyszerű szokásleírás, teljes mértékben tudományos szempontok szerint.⁹⁶ Hasonló jellegű A régi csíki székely szőnyegekről írt tanulmánya, amely tudományosan tárgyilagos hangvétellű, mentes az összes addigi marxista töltettől.⁹⁷ Ugyanez elmondható A pártaviseles társadalmi vonatkozásai Kalotaszegen című tanulmányról.⁹⁸ Érdekes módon mindhárom tanulmány a Művelődés folyóirat hasábjain jelent meg és tulajdonképpen egyik sem szoros értelemben vett folklór téma.

1958-ban Faragó, immár a Folklór Intézet főmunkatársaként írja meg az Intézet munkafeladatait, ugyancsak az Utunk-ban.⁹⁹ Már talán annyira nem is meglepő módon itt újfent visszatér a marxista retorika:

„Napjainkban, a XX. század közepén, egyetlen civilizált nép sem engedheti meg magának azt a pazarlást, hogy még meglévő klasszikus folklórjainak bármilyen kis részét is oktanul kallódní vagy veszni hagyja. Különösen érvényes és fontos ez néhány keleteurópai népi demokratikus országban, amelynek paraszttömegei évezredes írástalan kultúrájukból a művelődési forradalom feltételei között úgyszólván máról-holnapra lépnek át

⁹⁴ FARAGÓ 1955.

⁹⁵ FARAGÓ 1965.

⁹⁶ FARAGÓ 1956.

⁹⁷ FARAGÓ 1957a

⁹⁸ FARAGÓ 1957b

⁹⁹ FARAGÓ 1958.

az írásos kultúra világába. A szocializmus építése során ez országok folklórkutatóira nagyon felelősségteljes, sokoldalú és megsokszorozottan gyors munka vár.”

Hasonló frázisokat köszönhetünk viszont a Lenin ígéje tett legyen című cikkben, mint a Sztálin a hazai népköltészetben címet viselőben:

„Összesítő nemzetközi statisztikák tanúsítják, hogy Lenin művei jelentek meg a világon a legtöbb nyelven, a legtöbb kiadásban, a legnagyobb példányszámban. Az ilyen és ehhez hasonló adatokhoz bátran hozzátehetjük – noha jellegénél fogva nincs mód számszerűleg is kimutatni –, hogy Lenin neve fordul elő legáltalánosabban és a leggyakrabban a népek folklórjában. ... A munkásosztály internacionalista eszméinek megfelelően, nemzetközi összetartásának és együttműködésének következtében, a munkásfolklór nyelv- és országhatárokon túlmenően is egységesen, összefüggően fejlődik. E folklór egyik tekintélyes része úgynevezett nemzetközi munkásdal: ugyanaz a szöveg különböző nyelvekre fordítva, egyazon dallamra énekelve – tehát még azok is együtt énekelhetik, akik egymás nyelvét egyáltalán nem ismerik. Az azonos-közös dalokon túlmenően a munkásmozgalom nagy eseményei, bárhol történjenek, a munkásfolklórban világszerte visszhangot vetnek, a munkásosztály nagy hősei pedig, bármilyen nemzetiségűek is legyenek, az egész munkásfolklór hőseivé válnak. Így lett Lenin a legkülönbözőbb népek folklórjának a hőse. ... Számos munkásdalt ismerünk már Leninről, de még korántsem eleget. A szovjet kutatók példáján buzdulva, kik egész népköltési gyűjteményeket adtak ki róla, nekünk is tovább kell dolgoznunk, hogy minél teljesebben, minél szebben megrajzolhassuk Lenin népköltészeti alakját.”¹⁰⁰

Teljes mértékben szakmai problémákra világít rá Faragó, amikor a Legszebb román népballadák című, általa szerkesztett kötetet ismerteti a Korunk lapjain. Ebben ugyanis nehezményezi, hogy a Betyárok tűzénél¹⁰¹ című gyűjteményes kötetben nem közli a szerkesztő a különböző nemzetektől kölcsönzött balladák „születési bizonyítványát”, azaz a lelőhelyet, az énekes és a gyűjtő nevét.¹⁰²

A hetvenes évek publikációi, akárcsak a korábbiak jócskán terhelve vannak az ideologista retorikával. Ezek közül, főként terjedelmi korlátok miatt, csak kettőt idézek. Az Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen címmel jelent meg a Művelődésben 1970-ben egy tanulmány, amely láthatóan már a címében is jelzi az ideológiai töltetet. A tanulmány témája az arisztokrácia reakciója a főúri szereplős balladákra Kriza János és Gyulai Pál idejében. A hangsúly nem meglepő módon az arisztokrácia, a feudális nemesség és a parasztok szembeállítására tolódik, mely már a kezdősorokban is tükröződik:

„1865. január 27-én Engels a *Tidmann úr* című ó-dán balladáról (amelyet később József Attila szóltatott meg magyarul) Marxhoz intézett soraiban megjegyezte: „Ami a legfontosabb, a feudális nemesség ellen irányul.”

¹⁰⁰ FARAGÓ 1960.

¹⁰¹ DOMOKOS 1959.

¹⁰² FARAGÓ 1961. 770.

Ezt az irányulást az erdélyi magyar arisztokrácia az ó-székely balladákban, a balladák felfedezése után, szintén nyomban megérezte.¹⁰³

Még szemléletesebb talán a következő részlet:

„Mi mozgatja e balladavilágban a főúri balladahősöket? Vak és irgalmatlan nemesi osztálygőg; pénzvágy, kincséhség, a vagyon meg a gazdaság bővölete; halálosan tiltott vagy kényszerített szerelem vagy házasság. Mindezek megfelelő „megoldásai” és következményei pedig: családtagok, rokonok legyilkolása vagy kivégzése, öldöklés; öngyilkosság; gyermekek kitagadása vagy elhagyása; szülők megtagadása; átkozódás... Az arisztokratáknak tehát igazuk volt: az 1863-ban ismert (és tegyük hozzá: az 1863-tól napjainkig előkerült) összes főúri szereplőjű székely népballadák robbanásig vannak kíméletlenséggel – (...). (...), hisz a klasszikus székely balladaköltészetből, társadalmi mondanivalóját és szerepét tekintve, a dolgozó nép ítélete csendül ki a főúri osztály életéről és erkölcséről.”¹⁰⁴

1976-ban a Vörös Lobogó című lapban Mózer István készített interjút Faragó Józseffel, melyben a népművészet szocialista kultúrában betöltött szerepére volt kíváncsi, csak néhányat idézek a kérdések és a válaszok közül:

„- Miért fontos népművészetünk emlékeinek feltárása? – Azért fontos, mert pártunk a nemzeti és nemzetiségi hagyományok megbecsülésére tanít. Mindent fel kell tární, ami a múltban érték volt, önismeretünket gazdagítja, és ami e tájon a román német, szlovák népművészeti kincsek mellett és azokkal együtt hozzájárul egymás megismeréséhez, testvéri összefogásunk erősítéséhez.

– Hogyan alakult ki a népművészet? – A hajdani parasztgazdaságok önellátóak voltak. Néhány anyag, mint a bőr, gyapjú, kender, len meghatározta a szükségleti tárgyak, ruhák előállítását, a színeket a növényi és ásványi festékek. A különbség a helyi jellegtől függött....

– Mi határozta meg a népművészet fejlődését? – Mindig a kor gazdasági- társadalmi viszonyai. A népművészet nagy korszaka a múlt század. Alkotója többségében jobbágyparasztság. Persze az uralkodó osztály, s ennek szolgálatában az állam és az egyház, a társadalmi különbség fenntartására törekedve, akadályozni igyekezett a „földi hívságokat és cifrázkodást”, tehát a népművészet fejlődését is. A hajdani parasztgazdaságok önellátóak voltak. Később a háziiparból vált ki a kézművesség, amelynek termékeit aztán a polgárisodással együttjáró gyárilpar lassanként kiszorította.

... Ez azt jelenti, hogy falul falura keresni, kutatni kell a folklór és a népművészet többnyire lappangó vagy jórészt feledésbe ment emlékeit, s a nyert tanulságokat kamatoztatni a helyi művészeti tevékenységben. 1976-ban első ízben rendeztek kerekasztal-megbeszélést a népművészetekről a Majláti Vasárnapon. Ezen kikristályosodott az az elhatározás, hogy derítsük fel a tárgyi etnográfia minden régi emlékét, s az ezekből levont tanulságokat hasznosítva próbáljuk ismét felvirágoztatni e táj népművészetét. Vagyis ebbe az új népi művészetbe építsük bele a múltnak minden helyi jellegű, értékes, haladó, a jelenben és jövőben kamatoztatható értékét.”¹⁰⁵

¹⁰³ FARAGÓ 1970b 36.

¹⁰⁴ FARAGÓ 1970. 38.

¹⁰⁵ MÓZER 1976.

1982-ben Beke György készített interjút Faragó Józseffel, melynek témája a folklór sorsa volt. Ez az interjú A Hét című napilapban jelent meg, egy mondatát érzem különösen érdemesnek ide idézni:

„...a romániai magyar folklórkutatást a szocialista rendszer emelte az önkéntességről a hivatásosság rangjára és biztosított számára tudományos intézetet, 1949-ben.”¹⁰⁶

Ami látszik a fenti részletből, hogy Faragó a Folklór Intézet Kolozsvári Osztályát tekinti a romániai magyar néprajzi kutatás csúcshintézményének. Érdekes kérdés lehetne, hogy az egyetem miért nem került megnevezésre, noha mindig is fontosnak tartotta kiemelni, hogy alma materként tekint rá.

A nyolcvanas évekre kikopnak a bibliográfiából a hangsúlyosan politikai ideológiát közvetítő cikkek, és a kilencvenes évekre egyfajta fordulópontot is felfedezhetünk. 1993-ban a Művelődésben jelent meg Faragó Józsefnek az Erdélyi néprajztudományunk a betlehemi csillaga fényében.¹⁰⁷ Két szempontból is érdekes ez a tanulmány. Egyrészt az eredeti előadás egy betlehemes konferencián hangzott el, témája a betlehemes hagyományok gyűjtésének lehetőségei:

„Visszatérve magára a népszokásra, betlehemezésünk folytonosságában tehát a szocialista rendszer évtizedei alatt nagy emberöltőnyi törés következett, miközben (...) számos betlehemes játék is bizonyonnyal örökre feledébe merült. ... Vajon magának a néprajztudománynak van-e, lehet-e valamilyen feladata a tizenkettedik – vagy talán már a tizenharmadik – órában a betlehemes játékok gyűjtése terén?”¹⁰⁸

A fenti idézet különösen akkor lesz érdekes, ha egymás mellé helyezzük a korábban idézett, Bátty Zsigmondot és generációjának hozzáállását nehezítő cikkhez. Tulajdonképpen Faragó felteszi a kérdést, hogy van-e értelme betlehemes játékokat gyűjteni a jelenkori „tizenkettedik órában”, noha 1946-ban éppen ő mondta ki, hogy a folklórkutatásnak a jelennel kell foglalkoznia.

A másik részlet a cikkből szintén figyelemre méltó:

„... egyik kedvenc tervemnek hódolva, az erdélyi magyar irodalomtanárokkal széleskörű levelezésbe fogtam, hogy a téli szünidőben diákjaikkal betlehemes játékokat gyűjtessenek. (...) A legtöbb leírást (...) Tatár Gyulától kaptam, és mivel akkor Folklór Intézet még nem volt, a kéziratokat saját gyűjtéseimmel együtt egy irattartóban újházasi lakásunk egyetlen kis szobájában helyszűke miatt a könyvespolcon egy sor könyv mögé helyeztem, és zűrzavaros életünkben szinte meg is feledkeztem róluk. Emlékezetemet a szekuritáé frissítette föl: egy későbbi kihallgatás során szememre vetették, hogy lakásomban betlehemes játékokat „raktároztam el” (...). Így derült ki,

¹⁰⁶ BEKE 1982.

¹⁰⁷ FARAGÓ 1993.

¹⁰⁸ FARAGÓ 1993. 29.

hogy családunk távollétében behatoltak lakásunkba, ott házkutatást tartottak és a betlehemes kéziratokat elkobozták. Én megúsztam a megrovással, ...”¹⁰⁹

A fenti részletet olvasva felmerülhet a kérdés, hogy vajon Faragó teljesen önszántából írta az idézett ideológiai retorikával tűzdelt és terhelt cikkeket, vagy erre valahogyan kényszerítették. A kényszerítés tényét látszik alátámasztani egy másik interjú, mely 1995-ben jelent meg ugyancsak A Hét hasábjain. Balázs Sándor volt a kérdező és Faragó József és a politika viszonya érdekelte elsősorban:

„... két történelmi sorsfordulónk idején engem is megkísértettek és vonzottak a tudományon kívüli feladatok – bár nem közvetlenül a politika, hanem a művelődéspolitiká terén.” – 1945-ben és 1989-ben. „De folklorista lettem, és kevesen hiszik el, ezért nyilvánosan kijelentem, hogy az RMDSZ megalakulásáig sem ajánlásra, sem „rábeszélésre”, sem remélt anyagi vagy politikai előnyökért egy pártba sem álltam be. Nem csoda, hogy a kommunista Romániában – miután kettős állások megszüntetésekor nem az Egyetemet, hanem a Folklór Intézetet választottam – nyugdíjazásomig a számláltra alján harmadosztályú tudományos főmunkatárs maradtam, és fizetésem, majd nyugdíjam is ehhez a harmadosztályú álláshoz igazodott.”¹¹⁰

Amennyiben elfogadjuk – és miért ne tennénk – hogy az interjúban tett állítások igazak, úgy egészen más színezetet kapnak az eddig idézett cikke. Így ugyanis azt kell látnunk, hogy Faragó mindössze kiszolgálta kora elvárásait, próbálta munkáját megtartani egy meglehetősen zavaros időszakban. Arról nem is beszélve, hogy a legnagyobb számú marxista hangvételű cikke az Utunk című folyóiratban kapott helyet, ami az 1949-ben alakult Romániai Magyar Írószövetség lapjaként.¹¹¹ Azé az Írószövetségé, melynek Faragó tagja volt és azé, amelyik állítása szerint az összes kiadott kötetéért járó honorárium bizonyos százalékára igényt tartott.¹¹² A kép azonban nem ennyire egyszerű és reményeim szerint a pályatársakkal való kapcsolat, illetve a folklórról való gondolkodás, azaz a dolgozat következő két része árnyalja majd az eddig leírtakat.

Kapcsolat a kortársakkal

Faragó személyisége meglehetősen vitatott, már amennyiben lehet hinni az itt-ott elhangzó szóbeszédeknek. Nem célom a dolgozatban, hogy pletykákból és anekdotákból személyiségképet alkossak Faragó Józsefről, inkább csak szeretném néhány megjelent

¹⁰⁹ FARAGÓ 1993. 27-28.

¹¹⁰ FARAGÓ 1995. 3. (37. sz.)

¹¹¹ <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4880/> letöltve: 2014.04.08.

¹¹² FARAGÓ 1991. a

viSSzaemlékezésen és interjúrészleten keresztül bemutatni azt, hogy személyiségének megítélése mennyire befolyásolhatja az utókor szakmai megítélését is.

1972-ben jelent meg az Új Élet folyóiratban egy interjú Faragó Józseffel, melyben feltették a kérdést neki, hogy kit tekint hivatásos romániai magyar folklórkutatónak. A választ idézem:

„A hivatásos folklórkutatás nemzetiségünk számára a szocializmus vívmánya. ... Huszonhárom év múltán, a szervezeti formák fejlődése és megannyi személyi gyarapodás után, ma rajtam kívül egy népzene kutatónk és két népköltészeti kutatónk van. 1967 óta Marosvásárhelyen is dolgozik népköltészeti kutató... rajtam kívül a szakfolkloristák egyikének sincs még doktori címe.”¹¹³

Faragó József tehát egészen konkrétan a végzettséghez kötötte a szaktudósként való elismerést, s a finom utalás a végén, mely szerint csak ő rendelkezik doktori címmel, tovább erősíti ezt.

Valószínűleg nem lehetett egyedül ezzel a hozzáállással, ugyanis Nagy Olga visszaemlékezéseiben a következőt olvashatjuk:

„... 1972-ben Ortutay Gyulától megjelent a Magyar Nemzetben egy szép írás Kallós Zoltánról és balladáiról. ... Nos, Ortutay, Kallós balladás kötetének méltatása után néhány sorban megemlítette, hogy Kolozsváron még van egy folklór intézet s ott dolgozik néhány kutató. Faragó kollega még méltató sorokat is kapott, a többieknek csak a nevét említette meg. E felsorolásból én teljesen hiányoztam.”¹¹⁴

Hogy egészen pontosan miért maradt ki Nagy Olga ebből a felsorolásból azt talán már soha nem fogjuk megtudni, de nem tartom kizártnak, hogy Ortutay ugyanúgy nem tekintette szakfolkloristának a néprajzi végzettséggel nem rendelkezőket, mint Faragó. Egy másik indok lehetne az is, hogy egyszerűen Faragó József és Ortutay Gyula jó viszonya volt befolyással a nevezett írásra.

Nem lehetetlen, hogy Faragónak ez a hozzáállása visszatetsző volt a pályatársak szemében, különösen azért mert nincs lehetőség néprajz szakot végezni ebben az időszakban. Erre utal a következő interjúban, amely a Romániai Magyar Szóban jelent meg 1991-ben:

„... én az idézett tételt – ha szabad így neveznem – korábban (*sic!*) is, utóbb is többször megfogalmaztam, tehát amolyan tudományos hitvallásomnak érzem és mindig vállalni fogom, ám meg kell mondanom, hogy nem mindenki ért velem egyet: sőt ellenkezőleg.”¹¹⁵

Az említett tétel a Balladák földjén kötet előszavában megfogalmazott gondolat, amely szerint: „a folklór ... nemzetiségi létünk és nemzetiségi sajátságaink egyik kifejezési

¹¹³ FARAGÓ 1972b

¹¹⁴ NAGY 1995. 78-79.

¹¹⁵ FARAGÓ 1991. a

formája”¹¹⁶, Faragó úgy érzi, hogy A Hét 39. számában megjelent Quo vadis néprajzkutatás?¹¹⁷ című Nándor László és Bíró A. Zoltán tollából a Konrad Köstlein nevével fémjelzett néprajzkutatói iskola előnyeit és a jelenkori néprajztudomány hátrányait felsoroló cikk a romániai néprajztudomány eredményeit semmibe veszi, „nem tűri”. Már-már szarkasztikus hangvételben így beszél róla:

„Őszintén fogunk tapsolni, ha a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Kutatócsoport „az újabb Volkskunde-etnológiát” a „kulturális antropológia tudományos habitusában” nemcsak az európai, hanem a világ színvonal fölé emeli, de engedtesse meg, hogy mi is a legjobb hitünk és meggyőződésünk szerint szolgáljuk a tudományt, sőt azzal együtt nemzetiségünket is. A fiatalabbakat pedig ne uszítsák az idősebbek ellen, hanem műveikkel bizonyítsák módszereik és eredményeik felsőbbrendűségét. Csak már olvashatnók azokat a műveket.”¹¹⁸

„Balladakutatói híremet válogatott tanulmányaim és cikkeim Balladák földjén (1977) című, fönnebb is említett első kötetének is köszönhetem ... további három-négy kötetnyi folytatása van előkészületben. Ezek közül a Nemzetiség és folklór, valamint a Hídvérő folklór című két kötetem sajtóra készen elvázott a cezúrán... Ha ezek a kötetek, valamint a továbbiak a közelebbi-távolabbi jövőben napvilágot láthatnának, akkor talán a munkásságomról alkotott egyoldalú kép is jobban kikerekednék.”

„nem volt és nincs olyan írástudó, aki a román folklórt egy más nyelven ily mértékben népszerűsítette volna. [mint ő] Hazudnék, ha azt állítanám, hogy lelkem mélyén nem számítottam érte némi elismerésre, hiszen sokan mások sokkal kisebb ilyesféle vagy más szolgálataikért magas kitüntetésekben részesültek, ám „szeretett pártunk és kormányunk” egész pályám során nem adta legkisebb tanújelét sem annak, hogy munkásságomnak akár erre a vonulatára, akár az egészre felfigyelt volna. sőt [sic!], ha már itt tartunk, hadd járuljak hozzá én is egy csekély adalékkal (megjegyezve, hogy minden ilyen adalék mögött egy-egy emberi sors rejlik) a kommunista rendszer „káderpolitikájának” ismeretéhez. Mivel nem voltam párttag, a ranglétrán csak a harmadosztályú tudományos főmunkatársi rangig vihettem, és ebben is maradtam legalább harminc éven át, nyugdíjazásomig, mert 1985-ben, amidőn a Kolozsvári Rádiót központi telefonutasításra törvénytelenül megszüntették, munkahelyemet egy olyan – különben nagyon derék – embernek kellett átadnom, aki sohasem volt folklorista, és nem is lett, mert igazi szenvedélyének hódolva, az 1989-es decemberi események utáni legelső reggel visszatért a feltámadott rádióhoz, és annak ma is egyik legfőbb erőssége. Alacsony pályafutásom után alacsony nyugdíjamat, másokéhoz hasonlóan, annak az Írószövetségnek kellett volna kiegészítenie, amelynek alapító tagja voltam, és amely több mint negyven év óta, a tagdíjon kívül, mindenik kiadványom honoráriumából levonta a maga százalékát. Így tulajdonképpen a saját pénzemet várom vissza, de többszöri beadványomat válasza sem méltatták. Mit tegyek?”

„... a román folklórt méltató és propagáló törekvéseim, közel ötven éven át, a román köztudatban semmiféle érdeklődést nem keltettek.”¹¹⁹

¹¹⁶ FARAGÓ 1977. 7.

¹¹⁷ BÍRÓ A. – NÁNDOR 1990.

¹¹⁸ FARAGÓ 1991. a

¹¹⁹ FARAGÓ 1991. a

„...az erdélyi néprajztudománynak akadémiai tagságom semmiféle nyomatékot nem adott, sőt – csak egyik példára hivatkozva – szakmánk most fellobbanó legfontosabb tűzhelyénél, az egyetemi néprajzi oktatásánál, nemhogy tűzrakóként, hanem még melegedőként sem kaptam helyet. Sajnálom, hogy emberi és szakmai tapasztalataimra nincs semmi szüksége annak a katedrának, amelynek megalapításáért évtizedeken át szóban és beadványokban oly reménytelenül küszködtem; sajnálom, hogy annak a hatalmas tőkének a kamatait, amelyet a társadalom kiképzésembe és eltartásomba befektetett, nem tudom legalább részben visszafizetni, és ezért – meggyőződésem szerint – néprajztudományunk többet veszít, mint én személyesen. Mert hála az Égnek nem mindenki tekint hasznavehetetlennek.”¹²⁰

Hogy hogyan érintette Faragót az, hogy sem az újraalakuló kolozsvári egyetemen sem pedig a Kriza János Néprajzi Társaságban nem kapott helyet, arról megint egy interjúrészletet idézek:

„A nemzetközileg gyakorolt ildomosság szerint a szakma egyik legjelentősebbjének kijáró, ugyancsak ingyenes megtiszteltetésre sem bizonyultam érdemesnek: az 1990-ben alakult Kriza János Néprajzi Társaság – noha nem nemzetközi, hanem haza szervezet – egy általam is nagyra becsült és szeretett külföldi néprajzost választott tiszteletbeli elnökének, aki azonban a távolság miatt a Társasággal aligha tud közvetlenül és állandóan érintkezni, illetve szakmai tapasztalatait vele megosztani. Más: 1990 óta a Babes-Bolyai Egyetemen 42 évi szünet után ismét lehet magyar néprajzból doktori címet szerezni. A doktorátus irányítója egy rokon szakmában kiváló nem néprajzos szakember. Örvendek neki, mert feladatát kitűnően végzi, csak azt nem értem, hogy ha ő nem néprajzsként néprajzi doktorátust vezet, akkor miért ne nevezethetnék én is, jelenleg a földkerekség egyetlen magyar néprajzos akadémikusa? Szerintem azért, mert nincs olyan széles látókörű, hozzáértő tudománypolitikánk (vagy van-e egyáltalán valamilyen?), amely valamennyi szakemberünket számon tartaná és képességeik optimális kamatoztatását elősegítené.”¹²¹

A továbbiakban áttérek a kortársak, pályatársak visszaemlékezéseire.

Az Ortutay-naplók megjelenése óta gyakorlatilag kortársainak mindegyikéről visszakereshető a magyar folklorista egykori véleménye. Faragó József neve csak a harmadik kötetben merül fel. Valószínűleg jó kapcsolatot ápolhattak, ugyanis semmilyen becsmérő vagy negatív hangvételű vélemény nincsen benne Faragóról, sőt! az derül ki, hogy Ortutay Gyulával egymásnak szállították a híreket a nemzetközi helyzetről.¹²² Ortutay egy helyen „az erdélyi folkloristánk”-ként említi.¹²³

Külön szeretnék kitérni egy tanulmány különös sorsára, Faragó József és Ráduly János (általában) közös név alatt megjelentetett kibédi balladatanulmányára Ráduly János Faragó

¹²⁰ FARAGÓ 1991. b

¹²¹ FARAGÓ 1995. (38. sz.) 3.

¹²² ORTUTAY 2010. 77. 102.

¹²³ ORTUTAY 2010. 99.

József köszöntőkötetében közli Faragó válaszleveleit.¹²⁴ Kétségkívül érdekes lenne látni Ráduly válaszait is, így azonban csak arra hivatkozhatok, amit ismerek. 1964-ben Ráduly János az *Igaz Szó* szerkesztőségébe küldött be egy balladát, hátha a folyóiratban megjelenik, ott azonban egyből Faragóhoz küldték tovább az anyagot. Az ezt követő személyes találkozó után folyamatos levelezésben álltak egymással. A közölt levelekből akár úgy is tűnhet, hogy Faragó tulajdonképpen nemzetközi turnéra indult Ráduly gyűjtött anyagával és mindenütt közös néven jelentette meg. Azonban itt is kifejezetten egy részletet szeretnék kiemelni Faragó egyik leveléből:

„... végre újragépeltem a dolgozatát. Mint olyasvalaki, akinek a szakmában és a szerkesztésben fél életnyi gyakorlata van, szíves engedelmével itt-ott kicsit tömörítettem rajta, egy-két gondolatot jobban kiemeltem; nyugodt lehet, hogy semmi értékeset nem hagytam ki belőle és semmi idegent nem rejtettem el benne. Tegnapelőtt elvittem a Korunkhoz és Balogh Edgár látatlanban elfogadta közlésre....”¹²⁵

Az idézett levél kelte 1967. augusztus 3. volt. Faragónak a már említett hozzáállása a néprajzos végzettség nélküliekhez egyértelműen látszik rajta. Az említett módosításokat Ráduly érdekes módon először a megjelent példányokban láthatta. A közös munkájuk abból állt, hogy Faragó József leírta neki, hogy milyen információra van szüksége, majd azokat ő kontextualizálta Ráduly bevonása nélkül. Csak jóval később, 1971-ben ajánlja fel Faragó Rádulynak, hogy a *Művelődés*-beli megjelentetés előtt ő is beleírhat a tanulmányba.¹²⁶

Hogy miért érezhette magát Faragó jogosultnak arra, hogy Ráduly gyűjtésébe belenyúljon, arra jó magyarázatot adhat Nagy Olga visszaemlékezése:

„... arról ugyanis, hogy az ötvenes években, amikor megszűnt az egyetemen néprajz szak, kialakulhatott egyfajta „egyetemes lektori” intézmény. Utóbbi az én kifejezésem és egyben azt jelenti, hogy minden néprajzi fogantatású könyvet a kiadók az „egyetemes lektornak” adtak ki lektorálni. Az egyetemes lektor pedig „megmagyarázta” a szerzőnek: ha akarja, hogy könyve megjelenjék, legyen közös a kötet. Így jelent meg 9 könyv „társszerzőségben”. Ezek között volt az én első jelentkezésem is: Előbb a tánc, azután a lakoma, amely 1953-ban látott napvilágot, s melynek címlapján ez áll: Faragó József – Nagy Olga. Lektorunk ugyanis kicserélte a bevezetőt, s írt egy „elvszerű” és „osztályharcos” bevezetőt, amiből az derült ki: mit köszönhet a néprajztudomány a dicső Szovjetuniónak.”¹²⁷

Ez az úgynevezett „egyetemes lektori intézmény” nagyon eredményes lehetett, tekintve Faragó bibliográfiájában a társszerzős köteteket.

¹²⁴ RÁDULY 2002.

¹²⁵ RÁDULY 2002. 345.

¹²⁶ RÁDULY 2002. 350-351.

¹²⁷ NAGY 2010. 199-200.

Olosz Katalin valószínűleg azért, mert nem voltak munkatársak az egész helyzetből annyit érzékelt, amennyit el is mondott egy interjú során:

„A kolozsvári Folklórintézet nagynevű szövegfolkloristája, Faragó József például nem szívelte a fiatalok, egyáltalán bárki jelentkezését a porondon, ő inkább elgáncsolt, inkább víz alá nyomott, mint segített volna.”¹²⁸

„A szerkesztősséggel minden rendben volt. Az egyetlen dolog, amit el kell mondanom – bár halottról jót vagy semmit –, hogy Faragó József igyekezett elgáncsolni a kötet megjelenését. Nem őt kértem fel a kötet megszerkesztésére, s emiatt (---) Faragó igyekezett lebeszélni a kiadót a kötet megjelentetéséről, mondván, hogy gyenge, amatőr munka. Feltételezem, hogy látatlanban nyilvánított véleményt, mert nem volt honnan ismernie a kéziratot. (Egyébként ugyanezt a figurát „megrepszette” a következő kötetem, A kecskés ember esetében is, ugyancsak sikertelenül.) Tévedés ne essék, én Faragó Józseffal soha tengelyt nem akasztottam, soha nem volt összeütközésem vagy nézeteltérésem vele. Egyszerűen arról van szó, hogy az ő „felségvizeire” tévedtem, s ezt nem volt hajlandó elfogadni. Ahhoz volt szokva, hogy ő a folklórtudomány egyedüli képviselője a romániai magyar tudományos életben, nála nélkül semmi nem történhet ebben a szakmában. Ahhoz volt szokva, hogy bármilyen gyűjtemény, folklórkiadvány csak az ő közreműködésével jutott/juthatott nyilvánosságra. A gyűjtők Faragót kérték meg a szerkesztésre, arra, hogy írjon előszót/utószót, jegyzeteket gyűjteményükhöz, mely azután közös kötetként látott napvilágot. Ez történt Konsza Samu háromszéki kötetével, ez Kovács Ferenc iratosi gyűjteményével, s így kellett volna történnie a győrőmonostori gyűjteménnyel is. DE hát nem ez történt. Emiatt lépett közbe Faragó. S hogy mennyire nem személhez/személyemhez kötött volt Faragó ilyen irányú „áldásos” ténykedése, bizonyítják a későbbi erdélyi folklórkiadványok, melyeknek megalkotói, ha önállóan akarták köteté szerkeszteni saját gyűjteményüket, valamennyien megtapasztalták/megtapasztalhatták Faragó hasonló, nem éppen jó akartról árulkodó „közbenjárását”. ...először én próbáltam meg „betörni” Faragó József kizárólagosnak hitt feudumába.”¹²⁹

„Ismerve Faragó „egyeduralomra”, kizárólagosságra való törekvését, rossz taktikai lépés lett volna részemről, ha egyenesen megkérdezem tőle, hogy mi a szándéka Szabó Sámuellel. Mert ha rákérdezek, függetlenül attól, hogy mit tervezett, biztosan egyből rávágja, hogy szándékában van az összesítő gyűjtemény kiadása. S azzal egyszer s mindenkorra becsapta volna az ajtót az orrom előtt. Maradt tehát az egyéb feladatok mellett lopva végzett csendes, nyilvánosságmentes adatgyűjtés, kutatás.”¹³⁰

Mindenképpen meg kell említeni Faragónak a társadalmi szerepvállalását. Ez ugyanis, akárcsak a folklorisztikai munkássága fontos része az életpályájának. Erről a fajta tevékenységéről a néprajz nem nagyon szokott megemlékezni, talán nem is tud róla, azonban néhány helyen felbukkan.

Egyetemi tanulmányainak befejezéséhez közeledve képviselte az egyetemet a Közművelődési Bizottságban valamint a Méhkas könyvkiadását is ő felügyelte.

¹²⁸ OLOSZ 2011. 142.

¹²⁹ OLOSZ 2011. 147.

¹³⁰ OLOSZ 2011. 153.

Feltétlenül meg kell említeni, hogy a Móricz Zsigmond Kollégium alapító tagja és tanulmányi igazgatója egy időben, valamint a kiadványait is Faragó József szerkeszti.¹³¹ 1947-ben két felhívást is közzé tesz, az egyik a *Tanácsadás népkollégiumok alapítására*¹³² a másik *Ösztöndíjakat népi kollégiumainknak*.¹³³

Ugyancsak Csetri említi nekrológiájában, hogy László Gyulával együtt Faragó egy elkötelezett erdélyi magyar értelmiség kialakításán munkálkodtak. Nyugdíjazása után is megmaradhatott ez a törekvés, ugyanis az Erdélyi Múzeum Egyesület alapító tagja és folyóiratának szerkesztője lett 1989-ben.¹³⁴

Utólagos értékelés

Látható, hogy Faragó József életműve meglehetősen gazdag és sokrétű. Nem ennyire egyértelmű ez a tény, ha az életművének a recepciótörténetét vizsgáljuk.

Hatvanadik születésnapja alkalmából az *Artes Populares* egy részletgazdag cikket hozott le, melyben áttekinti Faragó addigi munkásságát és életpályáját.¹³⁵ A hetvenedik születésnapjára pedig Voigt Vilmos írt egy nem éppen a hagyományos értelemben vett köszöntést.¹³⁶ Voigt a kissé ironizálónak ható köszöntésben azt írja, hogy Faragó József azért válik szépen lassan klasszikussá, mert tanítványai tulajdonképpen nincsenek, az újjászerveződő kolozsvári tanszéken a fiatalabb generáció kezd el tanítani. Faragó, akárcsak Kós Károly és Nagy Olga azért válnak klasszikussá, mert egy korábbi iskola diákjai, amely szerepből csak nagyon sokára és nem is teljesen tud kinőni, ezért a fiatalok nem őt követik.¹³⁷

Meg kell említeni a tiszteletére és nyolcvanadik születésnapjára szerkesztett köszöntő kötetet is.¹³⁸ Erről azonban nem sok mondani való van, ugyanis a szerkesztő meglehetősen rövid bevezetése után tulajdonképpen alig vagy egyáltalán nem esik benne szó a folkloristáról. A kötetben elméletileg Faragó tanítványai kaptak helyet, véleményem szerint azonban a publikálók legtöbbje nem tekinthető szoros értelemben véve a tanítványának.

Ugyancsak Voigt Vilmos említi egyik interjújában, hogy Faragó abba a klasszikusnak tartott generációba tartozik, mint Kovács Ágnes, Dömötör Tekla, Dégh Linda és Ortutay Gyula. Ahogy ő mondja: „pont úgy gondolkozott, mint ők, vagyis semmi modernizmus nem

¹³¹ CSETRI 2005. 110.

¹³² FARAGÓ 1947b

¹³³ FARAGÓ 1947c

¹³⁴ CSETRI 2005. 110.

¹³⁵ N.N. 1982. 10-18.

¹³⁶ VOIGT 1992.

¹³⁷ VOIGT 1992. 134.

¹³⁸ DEÁKY 2002.

volt benne, tehát nagyon könnyű volt vele eszmét cserélni és nem kellett valamilyen más tudományos megoldásból visszafordítani. Ez nagy előnye volt.”¹³⁹

Nem hagyhatom említés nélkül a Kósa László által írt *A magyar néprajz tudománytörténete* című kötetet sem.¹⁴⁰ Ebből Faragó József a hatalmas életmű ellenére csak említés szintjén jelenik meg egyszer,¹⁴¹ illetve a jegyzetek között még kétszer.¹⁴²

Faragó József halála után számos megemlékezés jelent meg róla a *Néprajzi Hírek* 2005 3/4. számában. Az írók Paládi-Kovács Attila, Keszeg Vilmos és Csetri Elek. Paládi-Kovács Attila és Keszeg Vilmos főként a munkásságával foglalkoznak, míg Csetri Elek nekrológia személyesebb hangvétellű. Ő utal arra is, hogy Faragó köszöntő kötetének megjelenéséig mellőzve érezte magát, valamint hogy „Lelkileg és fizikailag megtörve hunyta le a szemét.”¹⁴³

Az *Ethnographia* In memoriam rovatában nem kap helyet róla szóló megemlékező szöveg és születésének kilencvenedik évfordulóján sem történt semmilyen esemény, mely a személyéről emlékezett volna meg. Ugyanez elmondható halálának tizedik évfordulója után is.

Az ilyen mértékű figyelmen kívül hagyás mögött valószínűleg jóval több is meghúzódik mint a régi iskolához tartozás ténye. Ambivalens megítélése, mint azt láthattuk, függ attól, hogy melyik pályatárs mennyire állt vele közeli kapcsolatban és mennyire látott bele Faragó magánéletébe.

Összegzés

Elméletileg kirajzolódott előttünk egy ellentmondásos személyiség alakja. Egyik oldalról látunk egy hatalmas életművet, egy nagy munkabírást, fáradhatatlan kutatót, aki hisz a folklór hagyományos értékeiben. A másik oldalon egy lassan feledésbe merülő, az utókor szerint meghaladt elméleti háttérrel látunk egy vitatható személyiséggel. Érdekes módon mindkettő ugyanaz a személy. Az a személy, aki fél évszázadig egymaga fémjelezte az erdélyi magyar folklorisztikát. A magyarországi oldalon nagyjából Faragóval egy időszakban ténykedett, bár több mint tíz évvel volt idősebb nála, Ortutay Gyula. Akár Faragó publikációs listáját, akár kapcsolati tőkéjét nézzük, máshoz nem nagyon lehet hasonlítani. Nem teljesen tisztázott azonban a két klasszikus egymáshoz való viszonya, bár kapcsolattartásukra a dolgozat

¹³⁹ N.N. 2005. 66.

¹⁴⁰ KÓSA 2001.

¹⁴¹ KÓSA 2001. 225.

¹⁴² KÓSA 2001. 253. és 257.

¹⁴³ CSETRI 2005. 110.

megfelelő fejezeteiben már utaltam. Annak pontosabb feltárása nem ennek a dolgozatnak a témája.

A bevezetésben megjelölt célkitűzést reményeim szerint sikerült elérni, azaz komplexebb módon tekinthetünk rá egy jeles folkloristára. Véleményem szerint csak ez után volna lehetséges Faragó tudománytörténeti pozícióját tisztázni. Látható, hogy Faragó József nem volt nagy elméletalkotó személyiség, a folklór hagyományos értelmezésében hitt, és ezt több helyen is kifejtette. Nyugdíjazása után a folklórhoz való hagyományos hozzáállása miatt is lassanként kiszorult a tudományos vitákból, tudományos vérkeringésből

Összességében fontosnak tartom, hogy a lehető legtöbb folkloristát értékeljük át újra és újra, folyton új szempontok figyelembe vételével és ne feltétlenül egyezzünk ki abban, amit mások megállapítanak róluk.

Bibliográfia

Albert Ernő

2013 Faragó József (1922-2004). *Acta Siculica* 2012-2013. 581–597.

Borbély Éva – Pozsony Ferenc (szerk.)

1998 Faragó József bibliográfiája. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VIII. 3–4.

Csetri Elek

2005 Búcsú Faragó Józseftől. *Néprajzi Hírek* 34. 3-4. sz. 109–111.

Deáky Zita (szerk.)

2002 Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára. Budapest

Domokos Sámuel (szerk.)

1959 *Betyárok tüzénél*. Kelet-Európai népek betyárballadáit. Budapest

Faragó József

1943 Ismeretlen Kriza életrajzok. *Ethnographia* LIV. 235–247.

1946a Egy patak hatása a népeletre. *Erdély* XLIII. 3. sz. 6–9.

1946b Az 1946-os aszály erősi mendemondái. Jegyzetek a régieskedő néprajzról. *Társadalomtudomány* 167–171. és 172–174.

1947a A hólyagos himlő gyógyítása Erdélyben a múlt században. *Ethnographia* LVIII. 276.

1947b Tanácsadás népkollégiumok alapítására. *Utunk* II. 14. sz. 7.

1947c Ösztöndíjakat népi kollégiumainknak. *Világosság* IV. 239. sz. 3.

1948 A népdal és társai. *Utunk* III. 1 sz. 2–3.

1950a Munkásfolklórunk gyűjtéséért! *Utunk*. V. 8 sz. 5–6.

1950b Sztálin a hazai népköltészetben. *Utunk* V. 23. sz. 6.

1952 Haladó hagyományaink és a babonák elleni harc. *Utunk* VII. 13. sz. 2.

1953 A román Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának munkájáról. *Új Zenei Szemle* IV. 7-8. sz. 37–39. név nélkül

- 1955 „Vállalom...” *Művelődési Útmutató* VII. 12. sz. 35.
- 1956 Aratószokás Magyardécsén. *Művelődés*. IX. 6. sz. 10.
- 1957a A régi csíki székely szőnyegekről. *Művelődés* X. 4. sz. 59–65.
- 1957b A pártviselés társadalmi vonatkozásai Kalotaszegen. *Művelődés* X. 9. sz. 50–53.
- 1958 A Folklór Intézet munkafeladatai. *Utunk*. XIII. 10. sz. 1.
- 1960 Lenin igéje tett legyen. *Új Élet* III. 7. sz. 12.
- 1961 Hogyan válogattuk ki a legszebb román népballadákat? *Korunk* XX. 20. sz. 767–770.
- 1965 Öt éves írói tervem. *Utunk* XX. 35. sz. 6. 19.
- 1969 *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest
- 1970a *Fehér Virág és Fehér Virágszál*. Magyardécsi népmesék. Mesélte Balla János. Gyűjtötte Balla Tamás. Bukarest; Szerkesztette és utószót írta: Faragó József
- 1970b Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen. *Művelődés* XXII. 7. sz. 36–39.
- 1971 *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák. Bukarest
- 1972a Helyi folklór és egyetemes kultúra. *Művelődés* XXV. 11. sz. 13–15. és 32.
- 1972b Az Új Élet Faragó József folklórkutatójánál. *Új Élet* XV. 6. sz. 3.
- 1974 *Márk vitéz*. Román népballadák Petrea Cretul Solcan repertoárjából. Bukarest
- 1976 Gyulai Pál, a balladagyűjtő diák. *Művelődés* XXIX. 1. sz. 34–35.
- 1977 *Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Bukarest
- 1984 Magyar-román balladapárhuzamok. In: Nagy Béla (szerk.): *Magyar-román filológiai tanulmányok*. Budapest, 292–316.
- 1990 Folklórkincsünk aranypénze. Kérdező: Páll Árpád. *Kortárs* XXXIV. 9. sz. 107–115.
- 1991 A néprajz jegyében. Egy balladakutató hitvallása. Látogatóban dr Faragó Józsefnél, a MTA tiszteletbeli tagjánál. Kérdezett Miklós László. *Romániai Magyar Szó* márc. 16-17. a–b

- 1993 Erdélyi néprajztudományunk a betlehemi csillaga fényében. *Művelődés* XLII. 2. sz. 27–29.
- 1995 „... Tudományos pályámon nem éreztem magam hivatottnak politikai szereplésre” Faragó József beszélgetése Balázs Sándorral. *A Hét* XXVI. 37. sz. 3–4 és 38. sz. 3–4.
- 1996a A csíksomlyói pünkösdi búcsú. *Keresztény Szó* VII. 9. sz. 15–19.
- 1996b Az én egyeteme(i)m. *Helikon* VII. 14. sz. 1. és 5.
- 1997 Sinka István: *Balladák*. Bukarest válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Faragó József
- 2003 Visszapillantás a doktori disszertációm kalandos sorsára. *Néprajzi Látóhatár* 12. 3-4. sz. 75–81

Faragó József (et al)

- 1952a *Rajta, rajta proletárok!* Munkásdalok az elnyomatás éveiből. Összeállította a kolozsvári Bolyai TE folklórmunkacsoportja, Bukarest

Faragó József – Jagamas János

- 1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. (A zenei anyag összeállításában Szegő Júlia is részt vett). Budapest
- 1974 *Romániai magyar népdalok*. Bukarest

Kecskés Péter

- 1973 Faragó József. *Néprajzi Hírek* II. 3-4. sz. 97.

Keszeg Vilmos

- 2005 Faragó József sírjánál. *Néprajzi Hírek* 34. 3-4. sz. 108–109.

Kiss Jenő

- 1992 *Ithaka messze van*. Vallomás helyett krónika. Kolozsvár

Kósa László

- 1965 Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (1957—1962). A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Nyelvtudományi Intézetének magyar nyelvű folyóirata. *Ethnographia* LXXVI. 306–308.

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest

n.n.

1981 Faragó József. In: Romániai magyar irodalmi lexikon. I. 549–550.

Utunk. In: *Romániai magyar irodalmi lexikon*.
<http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4880/>

1982 Faragó József 60 éves. *Artes Populares* 8. 10–25.

2005 Faragó József emlékére. Voigt Vilmossal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetének igazgatójával beszélget Máté György. *Honismeret* 2005/2. 64–66.

Mózer István

1976 A népművészet felkutatása, népszerűsítése és értékesítése szocialista kultúránkban. Interjú Faragó Józseffel. *Vörös Lobogó* XXXII augusztus 29. 9244 sz. 2.

Nagy Olga

1995 *Pályakép fénnel és árnyékkal*. Székelyudvarhely, 1995.

2010 *Vallomások*. Budapest, 2010.

Nándor László – Bíró A. Zoltán

1990 Quo vadis néprajzkutatás? *A Hét* XXI. 39. sz.

Olosz Katalin

2011 „A fiataloknak is csak ajánlani tudom, hogy ne higgyenek egyik nagy tekintélynek sem. Nézzék meg, nézzenek utána!” A „levéltárakkal megáldott” Olosz Katalinnal beszélget Keszeg Vilmos, tanszékvezető egyetemi tanár. *Etnoszkóp* I. 1. sz. Budapest, 139–164.

Ortutay Gyula:

2010 *Napló* 3. Budapest

Paládi-Kovács Attila:

2005 Faragó József emlékezete. *Néprajzi Hírek* 34. 111–113.

Ráduly János

- 2002 Egy folklórtanulmány születése és pályafutása - Faragó József levélváltásai Ráduly Jánossal. In: Deáky Zita (szerk.): *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára*. Budapest, 342–353.

Vargyas Lajos:

- 1955 Beszámoló a romániai magyar néprajzi kutatásról. *Ethnographia* LXVI. 556–563.

Voigt Vilmos:

- 1992 Lehet-e klasszikussá érlelődni? Faragó József hetvenéves. *Néprajzi Hírek* XXI. 133–135.
- 2003 Ami bennünket összekapcsol. *Néprajzi Látóhatár* XII. 3-4. sz. 7–10.